

604.

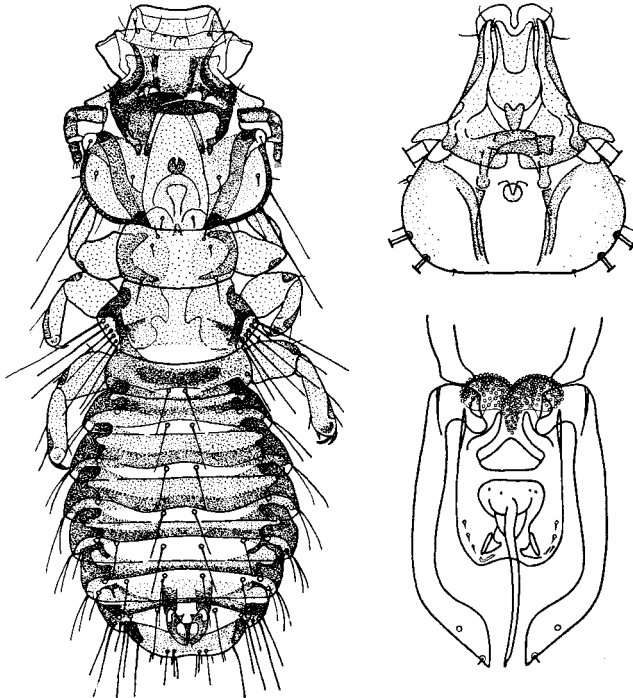

Nýjungar um lúsættkvíslina *Sæmundssonía* Tim

Árið 1936 lýsti ég nýrri ættkvísl af fuglalúsum fundnum hér á landi, og gaf ég henni nafnið *Sæmundssonía* til heiðurs hinum þjóðkunna dýrafræðingi, dr. Bjarna Sæmundssyni. Af ættkvíslinni *Sæmundssonía* eru nú þegar þekktar ca. 80 tegundir og undirtegundir, og eru þær allar hauslús, sem lifa á vaðfuglum, máfum og álkum. Eins og meira og minna á sér stað hjá öllum lúsum, kemur það líka fyrir hjá *Sæmundssonía*-tegundum, og það sérstaklega oft, að fundizt geta einstakar eða fleiri lús vissra tegunda á fuglum, sem þær annars ekki lifa á. T. d. máfalús á skúmum, kjóum, kríum og vaðfuglum, álkulús á máfum o. s. frv. Þetta flakk yfir á aðrar hýsiltegundir hefur venjulega ekki í för með sér varanlega dvöl á hinni nýju tegund, vegna þess að snýkillinn er eiginlega aldrei algerlega aðlagður hinum nýju lífsskilyrðum, og stentz venjulega ekki samkeppnina við þær tegundir, sem heima eiga á hýslinum. Oftast á sér meira að segja engin fjölgun stað hjá aðkomulúsunum. En þessir „Überläufer“ eða „stragglers“ geta samt orsakað alvarlegan misskilning, ef vísindamaðurinn af misgáningi tekur þessar lús sem snýkla upprunalega tilheyrandi tegundinni, og dregur af þeirri niðurstöðu ályktanir um skyldleika hýslanna, en á því er alltaf nokkur hætt, þegar um lítt þekkt snýklaflokka er að ræða. Við þessum misskilningi er sérstaklega hætt, ef aðkomulúsun-

um tekst að setjast varanlega að á hinum nýja hýsli, þannig að þær við áframhaldandi rannsóknir verði að lifnaðarháttum ekki greindar frá þeim upprunalegu snýklum tegundarinnar.

Sérstaklega vandasamt tilfelli þessarar tegundar er það, að ættkvíslin *Sæmundssonía* skuli finnast á stormfuglum (*Procellariiformes*). Eichler lætur ennþá þá skoðun í ljós í yfirliti yfir tegundir af ættkvíslinni *Sæmundssonía*, sem er í prentun í „Greinum

1. mynd. *Trabeclus dimorphus* Wat., sem lifir á *Puffinus puffinus*. Karlús (vinstra megin). *Sæmundssonía incisa* Tim., sem lifir á *Oceanodroma leucorhoa*. Haus af karlúsinni (að ofan til hægri) og karlkynfærin (að neðan til hægri).

Abb. 1. *Trabeclus dimorphus* Wat. bei *Puffinus puffinus*. Männchen (links). *Sæmundssonía incisa* Tim. bei *Oceanodroma leucorhoa*. Kopf des Männchens (rechts oben) und männliche Genitalien (rechts unten).

Vísindafélagsins“, að *Sæmundssonía*-tegundirnar, sem fundizt hafa á stormfuglum gætu verið einstöku flækingar frá öðrum fuglum (máfum, skúmum, kjóum, kríum etc). Þessi tilgáta getur samt ekki staðizt. Það er ekki aðeins, að *Sæmundssonía*-tegundir finnast oft og margsinis á stormfuglum, heldur er hér um að ræða greinilega afmarkaðar tegundir, sem eru einkennandi fyrir einstakar tegundir stormfugla og ekki verður ruglað saman við lýs þeirra annarra sjófugla, er áður voru nefndir.

Svo framarlega sem maður vill draga ályktanir út frá þessum niðurstöðum um skyldleika hýslanna, gæti maður sennilega leyft sér að gera ráð fyrir nánari tengslum stormfuglanna við máfana og vaðflugana (*Charadriiformes*). Gegn slíkri flokkun mæla fyrst

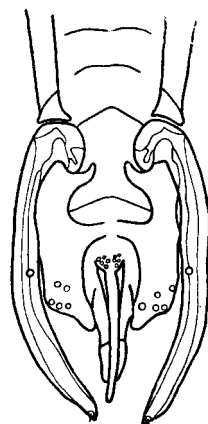
og fremst sterk fuglafræðileg rök, en auk þess ber að taka tillit til þess, að innan hins stóra ættbálks stormfuglanna eru líka til eiginlegar hauslýs, sem ekki eru skyldar *Sæmundssonía*, heldur virðast vera hin eldri upprunalega kynslóð hauslúsa á stormfuglum. Er hér um að ræða lýs sérkennilegar útlits, eins og *Trabeculus dimorphus* Wat. af skrofu (*Puffinus puffinus*). Lús þessi er sýnd á mynd 1. Hef ég af henni fjölda mörg sýnishorn, sem ég safnaði á Yzakletti í Vestmannaeyjum 1. 6. 1936 og 29. 7. 1950, og bæti ég henni hérmeð við skrá íslenzkra dýra, sem nýrri tegund fyrir Ísland. Ég lít því á tegundir ættkvíslanna *Trabeculus* og *Giebelia* sem binar upprunalegu hauslýs stormfuglanna, en *Sæmundssonía*-tegundirnar aftur á móti sem tiltölulega unga flækjaga, sem sennilega hafa einhverntíma komið frá skúmum, og hafa síðast breytt svo mjög á hinum nýju hýslum sínum, að þeir nú orðið mynda sérstakar tegundir.

Athuganir á *Sæmundssonía*-tegundum, sem snýkja á stormfuglum hafa líka mjög mikla þróunarfræðilega þýðingu, vegna þess að á þeim má greinilega sjá, hvernig útlit dýrategundara breytist, þegar hún kemur undir ný líffskilyrði. Þegar sumarið 1933, er ég var í rannsóknarför í Vestmannaeyjum, fann ég á stóru sæsvölu (*Oceanodroma leucorhoa*) lírfu mjög sérkennilegrar *Sæmundssonía*-tegundar, en fyrst 17 árum seinna (sumarið 1950) tókst mér að ná í tvær kynþroska kvenlýs af þessari sýnilega mjög sjaldgæfu tegund, sem ég hef lýst undir nafninu *Sæmundssonía incisa* Tim. Það var ekki fyrir en nú í sumar, að ég náði líka í tvær fram til þessa óþekktar karllýs þessarar tegundar, en rannsókn mín á þeim staðfestir þá upprunalegu skoðun mína, að *Sæmundssonía incisa* væri ekki aðeins mjög sjaldgæf heldur líka sérstaklega merkileg tegund.

Hausinn er sérkennilegur fyrir það, að framan í hann miðjan er djúp skora, sem annars hvergi kemur fyrir hjá öðrum *Sæmundssonía*-tegundum. Karlkynfærin eru að því leyti einkennileg, að hluti af þeim er hulinn af eins konar vörtuhettu, sem heldur ekki hefur fundizt hjá öðrum tegundum þessarar ættkvíslar. Þýðing þessarar vörtuhettu er mér ekki ennþá ljós.

Að lokum mun ég lýsa hér tveimur nýjum *Sæmundssonía*-tegundum til viðbótar fyrirnefndu yfirliti Eichlers. Enda þótt tegundir þessar snýki ekki á íslenzkum fuglum, þá hafa þær grundvallar þýðingu fyrir almenna þekkingu á ættkvíslinni og samband hennar við nágrannaættkvíslina, *Cummingsiella*. Sú fyrri af þessum tveim nýju tegundum eða undirtegundum, sem ég nefni *Sæmundssonía lobaticeps remota* ssp. n., lifir á kríu-tegundinni *Anous st. stolidus*, og hef ég aðeins séð af henni eina karllús (Lagos, Nigeria, 18. 5. 1950, Brit. Mus. Coll., 1950 — 564). Þessi nýja undirtegund er mjög lík *Sæm. l. lobaticeps*, en greinist frá henni við næstum beina frambrún haussins og við það, að bakskildirnir á 3.—5. lið afturbols karldýrsins eru ekki í tvennu lagi, heldur liggja í heilu lagi sem breitt band þvert yfir bolinn.

Hin nýja tegundin, *Sæmundssonía anisorhamphos* sp. n., snýkir á hinni einkennilegu afríkónsku kríutegund *Rhynchops flavirostris*, hinum svokallaða skæranef, og hafði ég til rannsókna 5 karllýs og 4 kvenlýs frá Mateba, Belgísku kongo, Brit. Mus. Coll., 293/9. Lús þessi er nokkuð stór og hefur breiðan

2. mynd. *Sæmundssonía anisorhamphos* n. sp., sem lifir á *Rhynchops flavirostris*. Karlkynfærin. Abb. 2. *Sæmundssonía anisorhamphos* n. sp., bei *Rhynchops flavirostris*. Männliches Genitale.

Ueno. Congo Helge

haus með dæld í að framan. Á karldýrinu er bakskjöldurinn á l. lið afturbolsins skiptur um miðjuna í tvo hluta, en á næstu liðum fyrir aftan virtust þeir vera í heilu lagi eins og á undanfarandi tegundum. Þessi gerð af bakskjöldum er algerlega ósérkennileg fyrir ættkvíslina *Sæmundssonía*, en aftur á móti sérkennileg fyrir ættkvíslirnar *Cummingsiella* og *Quadriceps*, sem ásamt *Sæmundssonía* eru sennilega af sömu rótum runnar. Á kvenlúsunum eru bakskildirnir á hinum einstöku liðum í tvennu lagi og aðgreindir af breiðu hárlausu svæði aftur eftir miðjum bolnum, aðeins næstaftasti liðurinn hefur óskiptan bakskjöld. Hárvöxturinn á bakinu virðist heldur meiri en á *Sæm. l. lobaticeps* og *Sæm. l. remota* ssp.n., en mörg höfuðeinkenni hefur hún sameiginleg með þessum tegundum. Karlkynfærin eru sýnd á mynd 2.

Mælingar á lúsunum í millimetrum

(Masse in Millimetern)

<i>Sæmundssonía</i> -tegund (<i>Sæmundssonía</i> -Art)	Hausbreidd (Kopfbreite)	Hauslengd (Kopflänge)	Kvikindið Hausindex (br/1) (Gesamt- länge)	Lengd á karl- kynfærum (Lge d. männl. Para- Genitale) mera		
<i>S. incisa</i> Tim (♂)	0,47—0,48	0,53	0,90—0,92	1,35—1,45	0,45	0,20
<i>S. lob. remota</i> ssp.n. (♂)	0,64	0,63	1,02	1,71	—	0,23
<i>S. anisorhamphos</i> ssp. n. (♂)	0,76—0,80	0,69—0,72	1,11—1,14	1,86—1,94	0,69	0,28—0,29
(♀)	0,85—0,89	0,71—0,77	1,13—1,18	2,08—2,35	—	—

G. Timmermann.

Neues von der Mallophagengattung *Sæmundssonía* Tim.

Von G. Timmermann

ZUSAMMENFASSUNG

Trabeculus dimorphus Wat. von *Puffinus puffinus* wird erstmalig für Island nachgewiesen. Das bisher unbekanntes Männchen von *Sæmundssonía incisa* Tim. von *Oceanodroma leucorhoa* wird beschrieben, der Kopf und das durch eine eigenartige, an zwei Chitinspangen aufgehängte Warzenhaube gekennzeichnete männliche Genitale im Bilde wiedergegeben. Neu beschrieben werden ferner *Sæmundssonía lobaticeps remota* ssp. n. von *Anous st. stolidus* (Hauptkennzeichen gegenüber Nominatform gerader bzw. schwach konkaver Clypeusvorderrand und ungeteilte, von einer Körperseite zur anderen durchlaufende Rückenschienen im 3.—5. männl. Segment) und *Sæmundssonía anisorhamphos* sp. n. von *Rhynchops flavirostris* (Vorderkopf und Signatur konkav eingebuchtet, Rückenpanzerung des 1. männl. Segmentes median unterbrochen, in den nächstfolgenden Segmenten anscheinend, wie bei *S. lob. remota* ssp. n., kontinuierlich durchlaufend. Dorsale Beborstung reichlicher als bei *S. lobaticeps*, der die Art in vieler Hinsicht ähnelt. Ob sich die nach der Mitte zu vorstossenden endomerale Hervorragungen des männl. Genitalapparates, wie ich vermute, zu einer Brücke schliessen, lässt sich an Hand des schlecht erhaltenen und überfärbten Untersuchungsmateriales nicht deutlich erkennen).